

Професійний спорт як об'єкт кримінологічного аналізу: поняття, зміст, проблеми криміналізації

Самсонов О. В.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	343.9:796

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17513619>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності і змісту професійного спорту як сучасного соціального інституту, а також проблемам впливу на нього небезпечних явищ і характеристик, у тому числі злочинності. Наголошено на особливій небезпеці широкого використання заборонених засобів і методів підготовки до змагань, масштабної корупції, маніпулювання результатами спортивних змагань, протиправного насильства, порушення громадського порядку з боку вболівальників-фанатів.

Констатовано, що сфера професійного спорту потребує належного правового регулювання як на рівні національного законодавства кожної держави, так і на глобальній арені, а також ефективного інституціонального забезпечення.

Ключові слова: професійний спорт, криміналізація професійного спорту, запобігання злочинності, корупція, допінг, спортивна кримінологія.

Professional sports as an object of criminological analysis: concept, content, problems of criminalization

Summary. The article is devoted to the study of the essence and content of professional sport as a modern social institution, as well as the problems of the influence of dangerous phenomena and characteristics on it, including crime. The special danger of the widespread use of prohibited means and methods of preparation for competitions, large-scale corruption, manipulation of the results of sports competitions, unlawful violence, and violation of public order by fans is emphasized.

It has been stated that the field of professional sports requires proper legal regulation both at the level of national legislation of each state and on the global stage, as well as effective institutional support.

Professional sports are activities of athletes, judges, coaches and other specialists, which are related to the preparation and participation in sports competitions, are the main or additional source of their income, and are carried out in accordance with labor legislation or civil legislation.

Like sports in general, professional sports are an important factor in a healthy lifestyle, the formation of humanistic values, the creation of conditions for the comprehensive harmonious development of a person, the promotion of the achievement of physical and spiritual perfection of a person, the identification of the body's reserve capabilities, the formation of patriotic feelings among citizens and a positive image of the state in the world community.

¹ аспірант кафедри кримінального процесу, Національний університет «Одеська юридична академія»

At the same time, modern professional sports are threatened by a number of dangerous phenomena and trends, including the use of prohibited means and methods of preparation for competitions, large-scale corruption, manipulation of the results of sports competitions, illegal violence, and violations of public order by fans.

Being vulnerable to socially negative phenomena and processes due to high financial attractiveness, increased public attention and pressure associated with achieving results, the sphere of professional sports requires both proper legal regulation at the legislative level and effective institutional support.

Keywords: professional sports, criminalization of professional sports, crime prevention, corruption, doping, sports criminology.

Вступ

Постановка проблеми. Будучи глобально визнаною соціальною цінністю, професійний спорт виступає вагомим фактором консолідації усього цивілізованого світу, у тому числі мільйонів спортсменів, тренерів, менеджерів, спонсорів та уболівальників, є невід'ємною частиною світової економіки та культури.

У той же час, як вид суспільної діяльності, професійний спорт не позбавлений впливу негативних явищ, зокрема злочинності, поширення якої згубно впливає на репутацію як окремих спортсменів і команд, так і спортивних організацій у цілому, знижуючи рівень довіри з боку глядачів, спонсорів та суспільства, а також спричиняючи великої шкоди економічній стабільності галузі.

Дослідження за темою. Питання правового регулювання професійного спорту та запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері знайшли відображення у роботах Т.М. Акуленко, С.С. Андрейченко, Д.О. Анісімова, Г.Ю. Бордюгової, Н.В. Нероди, О.І. Петренка, В.В. Сокурєнка, О.О. Туряниці та інших дослідників.

Метою статті є дослідження поняття та змісту сфері професійного спорту як сучасного соціального інституту та проблем його криміналізації.

Результати

На сучасному етапі розвитку суспільства значна кількість видів спорту активно використовує комерціалізацію як засіб вдосконалення організаційної, економічної та соціальної складової розвитку. Позитивний вплив комерціалізації на розвиток і функціонування виду спорту не залишає сумнівів: зростає видовищність змагань, а отже і зацікавленість з боку спонсорів, рекламодавців та ЗМІ; підвищується популярність виду спорту; збільшуються фінансові надходження і зростають доходи як організаторів змагань, так і їх учасників; зростає кількість новітніх розробок і методик в галузі спорту [5, с. 35].

Популярність професійного спорту на сучасному етапі зумовлена різними причинами і насамперед активізацією процесів комерціалізації спорту вищих досягнень, збільшенням прибутків команд та спортсменів, появою нових джерел фінансування, рішенням Міжнародного олімпійського комітету (далі – МОК) про допуск професійних спортсменів у багатьох видах спорту (баскетбол, велоспорт, легка атлетика, теніс, хокей, футбол та ін.) до Олімпійських ігор, а також з перебудовою спортивної сфери у нашій країні та переходом до ринкових методів керівництва та управління спортом. І хоча, як зазначається, ставлення до професіоналізації спорту неоднозначне як серед лідерів міжнародного спортивного руху, так і серед працівників національних спортивних організацій, вчених, спортсменів, теперішнє керівництво міжнародного олімпійського руху в цілому прихильно ставиться до процесу комерціалізації та професіоналізації спорту, розглядаючи цей процес як важливий чинник зміцнення престижу олімпійського руху, розширення його фінансової бази [8, с. 5-6].

Не випадково, що у п. 13 Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, затвердженої Указом Президента України від 28.09.2004 № 1148/2004 [3] закріплено, що держава створює умови для дальшого розвитку професійного спорту на комерційних засадах.

Питання щодо визначення самого поняття професійного спорту, хоча формально й отримало вирішення у законодавстві, досі залишається дискусійним. Між тим, уточнення змісту цього поняття є вкрай важливим, оскільки безпосередньо впливає на визначення об'єкту і предмету дослідження проблем його криміналізації.

Ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [12] визначає професійний спорт як напрям комерційної діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних змагань та заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку.

Слід зазначити, що на момент прийняття цей закон визначення поняття професійного спорту не містив. У ст. 23 вихідної редакції закону згадувалась професійна діяльність спортсменів, суддів, тренерів та інших фахівців, яка пов'язана з підготовкою та участю у спортивних змаганнях, є основним джерелом їх доходів та здійснюється відповідно до законодавства про працю.

Таким чином, в основу сучасної нормативної дефініції професійного спорту покладено: 1) мотив та ціль провадження спортивної діяльності – отримання прибутку; 2) підготовку та участь у змаганнях як основне джерело доходів спортсменів; 3) наявність укладеного зі спортсменом контракту.

У Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010) визначено напрями економічної діяльності у сфері спорту, зокрема, організація та проведення спортивних заходів для аматорів та професіоналів; діяльність професійних і напівпрофесійних спортивних клубів; діяльність спортивних ліг і регулюючих органів; діяльність зі сприяння підготовки і проведення спортивних заходів.

У Національному класифікаторі України «Класифікатор професій» [4], в розділі «Фахівці» є професія "спортсмен-професіонал з виду спорту". У Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери фізичної культури і спорту [1] визначені і основні вимоги щодо «спортсмена-професіонала з виду спорту». Це особа, яка перебуває в офіційних трудових відносинах з організаційними структурами професійного спорту, оформлених у вигляді трудового контракту з урахуванням чинного законодавства України, статутів та положень українських та міжнародних спортивних організацій, правил міжнародних та національних федерацій, дотримується умов контракту (угоди, договору та інших договірно-правових документів, у тому числі і тих, що стосуються реклами), дотримується чинного законодавства щодо сплати податків.

Попри певні відмінності, запропоновані у науковій літературі визначення у підсумку базуються на дефініції, викладеній в Законі України «Про фізичну культуру і спорт», яка фактично ототожнює професійний спорт і підприємницьку діяльність у сфері спорту.

Показовим у цьому відношенні є визначення, запропоноване Р.В. Чередником, відповідно до якого професійний спорт є особливою сферою підприємництва, що має на меті виробництво спортивно-видовищних послуг, продаж яких дає прибуток [13, с. 558].

Однак, за такого підходу незрозумілим залишається проблема статусу спортсменів – представників спорту вищих досягнень, які формально не мають статусу спортсменів-професіоналів у розумінні ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», не уклали контракти з організаціями, що здійснюють саме підприємницьку діяльність у сфері спорту, однак для яких зайняття спортом є професією і які отримують за це заробітну плату та інші доходи з бюджетних джерел.

Мова йде насамперед про членів національних збірних команд з визнаних в Україні олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту, видів спорту для осіб з інвалідністю (ст. 37 Закону України «Про фізичну культуру і спорт»), а також допоміжного персоналу – тренерів, суддів та інших фахівців, які забезпечують підготовку таких спортсменів та їх участь у змаганнях високого рівня.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 37 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері фізичної культури та спорту, укладає трудовий договір (контракт) зі спортсменами та фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту, а з видів спорту осіб з інвалідністю – Український центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю. Щодо цих спортсменів та фахівців постає закономірне питання: чи можуть вони вважатися професіоналами?

Слід зазначити, що серйозні дискусії з питань розмежування категорій аматорства (любительства) і професіоналізму в спорті точилися з самого початку олімпійського руху, тобто з кінця XIX століття.

Ситуація ускладнювалася різними підходами до цього питання національними олімпійськими комітетами різних країн і міжнародних спортивних федерацій. Не було єдиної думки і серед найбільш авторитетних діячів МОК [8, с. 12]. Навіть колишній президент МОК Е. Брендедж, який керував міжнародним олімпійським рухом протягом 20 років (1952-1972 рр.) свого часу визнав, що немає нічого більш заплутаного, ніж визначення аматорства у спорті [8, с. 12]. Науковцями слушно зазначається, що і самі Олімпійські ігри за останні десятиліття перетворились на прибутковий міжнародний проект, а МОК – на потужну прибуткову організацію [2, с. 286].

Тим не менш, в основу поділу спорту на любительський і професійний завжди покладалась концепція аматорства, відповідно до якої спортсмени-любители (аматори, непрофесіонали): 1) займаються спортом заради свого фізичного і духовного розвитку та вдосконалення; 2) приносять соціальну користь суспільству і собі без матеріальної вигоди для самих себе; 3) зайняття спортом для них не є джерелом доходів; 4) повинні мати основну професію або інші джерела доходів, щоб забезпечити своє поточне та майбутнє існування.

Фактично, лише за наявності вищенаведених ознак спортсмен може вважатися справжнім любителем (аматором, непрофесіоналом), а його підготовка та власне змагальна діяльність – любительським (аматорським, непрофесійним) спортом.

В цілому, таким підходом керувався законодавець при прийнятті чинного Податкового кодексу України [6]. Відповідно до абз. «е» підпункту 170.7.4 цього кодексу спортсменом-аматором є особа, чия спортивна діяльність не спрямована на отримання доходу, за винятком отримання нагород чи винагород від імені держави, органів місцевого самоврядування або громадських організацій як України, так і інших держав у вигляді медалей, грамот, пам'ятних призів у не грошовій формі, а також як сума відшкодування витрат, пов'язаних з відрядженням такого спортсмена до місця проведення змагання, у межах встановлених законодавством норм для відрядження працівника.

На теперішній час підготовка кваліфікованих спортсменів, які формально не мають професійного статусу, та їх участь у спортивних змаганнях насправді забезпечується різними формами фінансування – заробітні плати, компенсації, виплати за рекламу і участь у відповідних змаганнях, преміальні виплати та ін.

Таке становище є цілком природним, оскільки спорт (як навчально-тренувальний процес, так і безпосередня участь у змаганнях) вимагає від спортсменів величезних фізичних, розумових і моральних витрат, що потребує не лише схвалення та моральної підтримки з боку держави і суспільства, а й належного матеріального стимулювання.

Характерним у цьому є історичний досвід розвитку олімпійського спорту у нашій країні, у тому числі ситуація зі спортом вищих досягнень, яка свого часу сформувалася у колишньому СРСР, коли висококваліфіковані радянські спортсмени, вважаючись саме любителями (аматорами, непрофесіоналами), отримували при цьому заробітну плату за повсякденну діяльність з підготовки до змагань та участі у них, перебуваючи на формальних посадах, або числячись представниками робітничих професій.

Натомість, ще у 1989 р. затверджено професію «спортсмен-інструктор», що зумовило подальшу професіоналізацію радянського спорту [8, с. 43].

Нині чинний класифікатор професій також передбачає професії «спортсмен-інструктор» та «спортсмен-інструктор збірної команди України» (а також спортивний тренер, спортивний суддя, начальник спортивної команди тощо).

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери фізичної культури і спорту, основними завданнями та обов'язками спортсменів-інструкторів та спортсменів-інструкторів збірної команди України є участь у підготовці до спортивних змагань, підтримання високого рівня фізичної та спеціальної підготовки, а також безпосередня участь у спортивних змаганнях, під час якої необхідно виконувати нормативні вимоги програм з виду спорту для присвоєння спортивних звань та досягати результатів на всеукраїнських та міжнародних змаганнях. Характерним є те, що суто інструкторських завдань та обов'язків для спортсменів Довідник кваліфікаційних характеристик не містить.

Наразі є чинними постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» [11] та наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 23.09.2005 № 2097 «Про впорядкування умов оплати працівників бюджетних установ, закладів та організацій галузі фізичної культури і спорту» [9], якими встановлюються розміри тарифних розрядів і коефіцієнтів з оплати праці спортсменів, схеми тарифних розрядів спортсменів, а також надано право керівникам спортивних організацій встановлювати спортсменам конкретні розміри ставок заробітної плати, надбавки та доплати у визначених граничних розмірах. Порядок преміювання спортсменів штатних збірних команд України окремо затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 04.08.2006 № 2680 [7].

Постановою Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 № 91 (в редакції постанови від 31.08.2016 № 579) «Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських та не олімпійських видів спорту» [10] затверджено Граничні розміри винагород спортсменам і тренерам з олімпійських та неолімпійських видів спорту, а також Порядок виплати винагород спортсменам і тренерам з олімпійських та не олімпійських видів спорту. Постанова, зокрема, передбачає виплати за перемогу та призові місця на Всесвітніх іграх, Всесвітніх шахових олімпіадах, чемпіонатах світу та Європи, Всесвітніх іграх з єдиноборств, Всесвітній універсіаді, Європейських іграх тощо.

Таким чином, значна кількість спортсменів України, які формально вважаються любителями (непрофесіоналами, аматорами) на противагу тим спортсменам, що мають професійні спортивні контракти, фактично також є професіоналами, оскільки спорт для них є не лише засобом фізичного і духовного вдосконалення, а й основним чи додатковим джерелом доходу.

У підсумку, найбільш обґрунтованим є розуміння сутності професійного спорту не стільки як окремого виду підприємницької діяльності, спрямованого на отримання прибутку, а як виду діяльності, яка являє собою професію особи. Тобто, за таких підстав професіоналом є кожен спортсмен, який отримує заробітну плату (або ширше – винагороду) за підготовку до змагань, участь у них та отримані спортивні результати.

Виходячи з викладеного, професійний спорт доцільно визначити як діяльність спортсменів, суддів, тренерів та інших фахівців, яка пов'язана з підготовкою та участю у спортивних змаганнях, є основним або додатковим джерелом їх доходів, здійснюється відповідно до законодавства про працю або цивільного законодавства.

Саме таке розуміння відповідає меті та завданням дослідження проблеми криміналізації професійного спорту, адже негативні явища та характеристики, які супроводжують сучасний спорт, у тому числі вчинення кримінальних правопорушень, притаманні не лише комерційній сфері спорту (за визначенням законодавства – професійному спорту), а й у не меншій мірі спорту олімпійському, неолімпійському, національному, спорту інвалідів.

Слід констатувати, що у сферу сучасного професійного спорту проникає низка небезпечних явищ і тенденцій, серед яких використання заборонених засобів і методів підготовки до змагань, масштабна корупція, маніпулювання результатами спортивних змагань, протиправне насильство, порушення громадського порядку з боку вболівальників-фанатів.

Сфера професійного спорту, будучи уразливою до суспільно-негативних явищ та процесів через високу фінансову привабливість, підвищену суспільну увагу та тиск, пов'язаний із досягненням результатів, потребує належного правового регулювання як на рівні національного законодавства кожної держави, так і на глобальній арені, а також ефективного інституціонального забезпечення.

Вивчення проблеми криміналізації професійного спорту в цілому, стану злочинності у сфері професійного спорту, з'ясування криміногенних факторів її поширення, а також розробка дієвих стратегій її запобігання залишається важливою дослідницькою проблемою.

Висновки

Професійний спорт є діяльністю спортсменів, суддів, тренерів та інших фахівців, яка пов'язана з підготовкою та участю у спортивних змаганнях, є основним або додатковим джерелом їх доходів, здійснюється відповідно до законодавства про працю або цивільного законодавства.

Як і спорт в цілому, професійний спорт виступає важливим фактором здорового способу життя, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві.

У той же час, сучасному професійному спорту загрожує низка небезпечних явищ і тенденцій, серед яких використання заборонених засобів і методів підготовки до змагань, масштабна корупція, маніпулювання результатами спортивних змагань, протиправне насильство, порушення громадського порядку з боку вболівальників-фанатів.

Будучи уразливою до суспільно-негативних явищ та процесів через високу фінансову привабливість, підвищену суспільну увагу та тиск, пов'язаний із досягненням результатів, сфера професійного спорту потребує як належного правового регулювання на рівні законодавства, так і ефективного інституціонального забезпечення.

Список використаних джерел

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери фізичної культури і спорту, затверджений наказом Міністерства молоді та спорту України від 28.10.2016 № 4080. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4080728-16#Text>
2. Кириленко О.М. Деформації в розвитку соціального інституту спорту в Україні: проблеми виходу з кризи перехідного періоду. *Вісник Львів. ун-ту. Серія соціол.* 2010. Вип. 4. С. 283-296.
3. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, затверджена Указом Президента України від 28.09.2004 № 1148/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004#Text>
4. Національний класифікатор професій: затверджено та надано чинності наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
5. Нерода Н.В. Організаційні та правові засади європейського професійного спорту: дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.01. Львів, 2018. 240 с.
6. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Порядок преміювання спортсменів штатних збірних команд України, затверджений наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 04.08.2006 № 2680. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-06#Text>
8. Професійний спорт: Навчально-методичні рекомендації / Савчук С.І., Захожа Н.Я., Мудрик Ж.С., Валькевич О.В. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 108 с.
9. Про впорядкування умов оплати працівників бюджетних установ, закладів та організацій галузі фізичної культури і спорту: наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 23.09.2005 № 2097. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1236-05#Text>
10. Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських та не олімпійських видів спорту: постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 № 91 (в редакції постанови від 31.08.2016 № 579). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2016-%D0%BF#Text>
11. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text>
12. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
13. Чередник Р. Спорт як сфера правового регулювання: загальнотеоретичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. Вип. 60. С. 556-562.